

IVÁN PÉREZ CARRIÓN

A tizenhárom amerikai gyarmat függetlensége José Martí¹ szemszögéből

1881 januárjának első napjaiban érkezik meg José Martí New Yorkba.² Öt évvel korábban már járt itt, de akkor – visszatérőben a spanyolországi száműzetésből, s útban Mexikóba – csak rövid ideig tartózkodott a városban. Ez tehát a második látogatása, amely egy hosszú, tizenöt évig tartó és termékeny időszak kezdetét jelenti számára az Atlanti-partvidéknek e mindig nyugtalan városában, amely egyszerre kirakata a gyarmati kötelékeket elsőként lerázó amerikai földnek, s ugyanakkor Észak legfőbb nyitott kapuja az Óvilág felé.

A két látogatás – a rövid 1875-ös és a mostani – közötti időszak számára az intenzív latin-amerikai tapasztalatszerzés korszaka volt Mexikóban, Venezuelában, Guatemalában, Hondurasban és Kubában. Azt, hogy most New Yorkot választotta fő tartózkodási helyül az elkövetkezendő évekre, nagyrészt a körülmények kényszerítették ki. Politikai nézetei ugyanis nem mindig találtak kedvező visszhangra a meglátogatott országokban, bár ő mindegyiket úgy tisztelte, mint saját hazáját. Ezek az ellentétek – amelyekhez egyéb, személyes természetű problémák is társultak – voltak kényszerű vándorlásának kiváltó okai. De annak ellenére, hogy több előbb említett országból már kénytelen volt idő előtt távozni, 1881-ben Martí még egy újabb kísérletet tett arra, hogy egy hazájához történelmileg és kulturálisan is közel álló országban, Venezuelában telepedjen le. Azonban néhány hónappal később ezt is elhagyni kényszerült, értékes munkásságot, s ugyanakkor derékba tört terveket és reményeket hagyva maga mögött.

New York mindazonáltal számottevő előnyöket is kínált, hiszen minden tekintetben az Újvilág legfőbb információs „olvasztótégelye” volt, a legfrissebb dolgok találkozási pontja, amelyek Európában vagy Amerikában napvilágot láttak. Óriási lakossága, amely ekkor növekedése teljében volt, bizonyos értelemben relatív névtelenséget biztosított a számára, ami kapóra jött neki a szomorú latin-amerikai tapasztalatok után; sokoldalú és dinamikus társadalmi és szellemi élete pedig nemcsak a megélhetéshez szükséges tevékenységek folytatásához jelentett alkalmas közeget, hanem az alkotó szellemi munkához is, és később, amikor eljött az ideje, ahhoz is, ami mindig a létezés fő értelmét jelentette számára: Kuba függetlensége érdekében végzett politikai tevékenységhez.

Martí – ellentétben azzal, amit néha feltételeznek róla – nem olyan emberként érkezett az Egyesült Államokba, aki tájékozatlan azokat az alapvető értékeket illetően, amelyeknek előtérbe kerülése és ütközése az ország történetének ezt az időszakát jellemezte. Sőt, kivételes fontosságú elemző szemtanúja lett ennek az értékválasztási küzdelemnek, amely időben egybeesett az ő politikai és szellemi érének meghatározó éveivel. Tájékozódni – igaz csak a távolból, Európából, illetve Mexikóból – már sokkal korábban elkezdett, megismerve – bár nem oly közvetett eszközök révén, mint amilyeneket a direkt kontaktus vagy pedig az adott helyen való huzamosabb tartózkodás nyújthat –, hogy mi megy végbe a hatalmas északi

¹ José Martí (1853-1895) a kubai függetlenség „apostola”, az 1895-1898 között zajló spanyolellenes függetlenségi háború (Guerra de Independencia) szellemi és politikai előkészítője. Először 1870-ben, 16 éves korában tartóztatták le a spanyol hatóságok szervezkedés és forradalmi propaganda miatt. Börtönbe került, majd 1871-ben Spanyolországba száműzték. Onnan 1874-ben hamis dokumentumokkal Franciaországba szökött, majd – New York érintésével – Mexikóba emigrált. (A fordító jegyzete.)

² Hidalgo Paz, Ibrahim: José Martí. Cronología, 1853-1895. La Habana, 1992.

nemzetben, amelynek korántsem finom manőverci – egyéb vészjósló jelek mellett – azzal is fenyegettek, hogy saját földrajzi határait átlépve, legközelebbi szomszédai rovására folytatja terjeszkedését.

José Martí összegyűjtött írásai között olyan értékelő jellegű feljegyzések is találhatóak, amelyek korábban keletkeztek, mint a *The Sunban* megjelent első publikációi (1881). Ezek sajátos stilisztikai kétcárúsága abban rejlik, hogy Martí, habár angolul fogalmazta és írta alá őket, önmagát egy frissen érkezett és kissé merész spanyolnak titulálja. E szórványos jegyzetei közül választottam ki az alábbi, mely egyszerre hordozója Martí több lényeges gondolatának is: „Az észak-amerikaiak alárendelik az érzelmeiket a hasznosságnak. Mi a hasznosságot rendeljük alá az érzelmeiknek. Márpedig ha megvan ez a különbség a szervezésben, az életben és a létezés módjában; ha ők kereskedtek, amíg mi sírtunk; ha behelyettesítjük az ő hiedelmét és számító fejüket a mi ábrándozó fejünkkel, és az ő kalmárszívüket egy olyan különleges, olyan érzékeny, olyan fiatal szívvel, amit csak kubai szívnek nevezhetünk, akkor hogyan akarhatják, hogy olyan törvények által kormányoztassunk, melyek által ők is kormányoztatnak?”³

Meglehetősen súlyos ítélet ez ahhoz, hogy cáfoljuk a New Yorkba érkező Martínak tulajdonított naivitást és elragadtatást, egy olyan ember képét, aki bizonytalan időre érkezik a városba. Ezekben a sorokban már megjelenik az az alaphang, amely az eljövendő tizenöt év során publikált műveinek javarésztét jellemzi. Ezeknek az írásoknak a többsége latin-amerikai nagyvárosok vezető lapjaiban látott napvilágot.

New York ténylegesen is Martí főhadiszállásává válik abban a hatalmas csatában, amelyet legfőbb céljáért folytat, és amelyet szilárd érvvel, de dogmák nélkül vállal magára. Mindezekelőtt éberrel figyeli, hogy mivel szolgálhat számára ez az átalakuló, az átváltozás lázában égő ország, amely metamorfózis során az elkövetkező század nagyhatalmává válik. Kész arra, hogy felhasználjon mindent, ami a modern kor elméleti értelemben elsőként létrejött demokráciájának jóságából, eredeti berendezkedésének morzsáiból fennmarad, s tovább él. Mindeközben – a kubai bevándorlók egyre növekvő száma miatt – elég közel érezheti magához, saját, a spanyol uralom által földrajzilag és szellemileg is leigázott népcet.

Mindezzel együtt lenyűgöző Martí beszámolóiban az elemző egyensúly, bármely témáról is legyen szó. Nézőpontja kétségtelenül a mindig megélt pillanathoz köthető, állásfoglalása pedig olyan rálátást tükröz, mellyel a vizsgált tény jelentőségét az idő és a történelem függvényében értékeli. „Kettős jellegzetesség uralja írásait: az ítélőképesség egyensúlya és a féktelen lendület” – jegyzi meg Dr. Cintio Vitier *Martí Futuro*⁴ (A jövő Martíja) című esszéjében. Majd így folytatja: „[az Észak-amerikai jelenetek] az általunk ismert legjobb példája Martí ama képességének, hogy – az igazságosság és az igazság fényében – totalitásában és bárminemű fanatizmus nélkül értse meg a világot, de ugyanakkor olyan – kétségtelenül egyéni – nézőpontot képviselve, amely arra aspirál, hogy a legtökéletesebb lényegében megmutakozó emberiségnek a nézőpontja kíván lenni.”⁵

A 19. század utolsó negyedének észak-amerikai valóságából és történelmének fő jellegzetességeiből szinte semmi sem került el Martí figyelmét, amit jól tükröznek cikkei, úti beszámolóit, és a *Jegyzetfüzetekben*, valamint a *Töredékekben* összegyűjtött különböző vázlatok és feljegyzései is. Kétségtelenül a sajtóban megjelent munkái (többek között a buenos airesi *La Nación*-nak, a caracasi *La Opinión Nacional*-nak, az amerikai *The Sun*-nak, *The Hour*-nak és a *La Américana*-nak írt cikkei) alkotják műveinek legfontosabb részét, részint az érintett témák gazdagságának, az elemző szemléletmódnak, a közönséggel való széleskörű kapcsolatteremtésnek és az általa elért ismertségnek köszönhetően, részint pedig – tisztán irodalmi szempont-

³ Martí, José: *Obras completas*. La Habana, 1965-1975. 28 kötet. 21. kötet, 16-17. (a továbbiakban: O. C.)

⁴ Vitier, Cintio y Fina García Marruz: *Temas martianos*. La Habana, 1981. 136. (a továbbiakban: Vitier)

⁵ Vitier 136.

ból nézve – újszerű prózájának a hispán nyelvbe való betörése miatt is. „Ha Martí írói kiteljesedése a közép-amerikai országokban eltöltött évekkel esett volna egybe, az ezen országok életét bemutató elképzelhető legszebb beszámolókat tudhatnánk magunkénak, de ez a szerencse az Egyesült Államoknak jutott osztályrészül, minthogy az ott leélt tizenöt év esett egybe irodalmi kiteljesedésének éveivel.”⁶ – írja Fina García Marruz.

Valamennyi, a *Jelenetek*ben érintett témáról tisztelettel írt, még akkor is, ha az legszigorúbb bírálatának tárgyát képezte. E művében prózája emelkedett hangvétellű, ítéletalkotása pedig egyre élesebb. Benné él, maga is résztvevője a leírtaknak, sőt néhány pillanatra úgy tűnik, hogy egybe is olvad azokkal: „olykor nem tudni, hogy önmaga vagy valaki más nevében beszél-e”.⁷ Ha pedig maga is osztja a témából kibontakozó értelmezést, olyannyira ki-sajátítja azt, hogy a határvonal a szóban forgó tárgy és a beszélő között teljesen elmosódik, s ez utóbbi egyidejűleg teszi magáévá a történetet elmesélő szemtanú, illetve a történet főszereplőjének nézőpontját is.

Az Egyesült Államok Martí számára nem az „ő” Amerikája; annak ellenére sem, hogy közösséget vállal bizonyos alapelvekkel, melyek a nemzet életének mozzanatrugói, valamint történelmének és kultúrájának egyes kiemelkedő személyiségeivel és olyan élményekkel, helyzetekkel is, melyeknek önmaga is részese volt ezekben az években. Mint tisztességtudó kritikus álláspontjának kifejtésében becsületesen jár el: keményen bírálja az esztelenséget, felhívja a figyelmet a veszélyekre, az olyan ember erejével panaszkodik, aki gyógyítani igyekszik a sbebet; másrészt dicséri mindazt, ami méltó és érdemes arra.

Így legmerészebb irodalmi szárnyalásai ezekben a beszámolókból általában azokhoz a művekhez kapcsolhatók, melyekben az akkori észak-amerikai valóság legvitatottabb eseményeit tárgyalja, vagy melyekben történelmi tényekhez tér vissza lecsupaszítva, majd újraértelmezzé azokat az új idők fényében. Egy mai antológiaszerkesztő pusztán esztétikai kritériumokat alkalmazva aligha hagyhatna ki olyan írásokat, mint például *Az amerikai évszázad*, *A Szabadság-szobor ünnepe*, és a néha felcldésbe merülő *Az Alkotmány ünnepe Philadelphióban*, hogy csak néhányat említsünk történelmi témájú művei közül. Ezekben rendkívül merész ítéleteket fogalmaz meg a korabeli észak-amerikai valóságról, és kíméletlenül, nem számolva a következményekkel sem, rámutat azokra az ellentmondásokra, amelyek a valóság és az amerikai nemzetet létrehozó ideológiai és politikai elvek között feszülnek.

Általános jellemzője a Martí életmű ezen darabjainak – melyek öt kötetre rúgnak összes műveiben –, hogy határozott összefüggést mutatnak, ami ténylegesen meghatározza a műfajt, amely alapján csoportosíthatók. Az úgynnevezett alkalmi irodalom termékei, ami azonban nem akadályozza meg azt, hogy Martí mélyen elmerüljön témájában, behatolva egészen az előzmények gyökeréig, sem pedig abban, hogy mélyenszántó elemzést adjon mind az elbeszélte eseményekről, mind pedig azokról az eszmékről, amelyek az esemény kifejtésére inspirálták. Képes volt arra is – s tanulmányunk további részében ezt szándékozunk bemutatni –, hogy ugyanolyan elkötelezettséggel és tisztelettel mutassa ki egyetértését és szimpátiáját, mint amilyenel bírálta a bírálni valókat – még akkor is, ha fennállt annak veszélye, hogy ez ütközik bizonyos érdekekkel.

Ez figyelhető meg egy olyan munkájában is, amellyel kapcsolatban magam gyakorta felteszem azt a kérdést, hogy miért nem szerepel gyakrabban a prózai műveiből kiadott kubai válogatásokban, annak ellenére, hogy maga Martí is kiemelte az *Észak-amerikai jelenetek* darabjai közül a Gonzalo de Quesada-nak írt, s Martí „Írói végrendelete” néven ismert, 1895. április 1-jei keltezésű levélben. Nevezetesen azt hangsúlyozza, hogy ez az írás, akárcsak a Quesada-nak írt levélben felsorolt más munkái is „az Egyesült Államok életének egy külön-

⁶ Vitier 220.

⁷ Vitier 221.

leges pillanatát, vagy karakterisztikus mozzanatát írja le”.⁸ Az *Alkotmány ünnepe Philadelphiában* című, 1887-ben írt munkájáról van szó, amelyet a továbbiakban részletesebben is megvizsgálunk.

Martí egy olyan kérdéssel kezdi krónikáját, amely megadja az elemzés alaphangját: „Miért kellett éppen egy borult napon leírni, hogyan ünnepli az Egyesült Államok annak az Alkotmánynak az évfordulóját, amely őt dicsőnybe öltöztette?”⁹ Az ünnepek tehát, amelyek egy fényes eseményre emlékeztetnek, egy sötét, felhős napon kerülnek megőrkítésre. A jelzők kontrasztja, a szembeállítás előre jelez egy olyan nézőpontot, amely távol áll az apológiától, a féktelen rajongás gyermekétől. Aztán így folytatja: „Philadelphia [...] arról a napról emlékezett ma meg [...], amelyen a szabadságban nevelkedett emberek egy okos törvénykönyvben elrendezve makacs ellentéteiket, megálmodták a szabadság eszméjéhez méltó kormányt.”¹⁰

Elemzésének tartópilléreit Martí nagyon kevés szó segítségével alkotja meg, s a terminusok kiválasztásakor nagyfokú szintetizáló képességéről tesz tanúbizonyságot egy olyan bonyolult esemény sor megjelenítésében, mint amilyen az 1787-es Alkotmány elfogadását megelőző hosszú és heves vitasorozat volt. Írása valójában kettős krónika: krónika a krónikában. Ennek az újságírásban újdonságnak számító eszköznek az alkalmazása révén (ami olyasmi, mint a klasszikusnak számító eszköz, a színház a színházban) egyidőjűleg vetül fény magára a történelemre és válik evidenssé mindaz az alapos ismeretanyag, amellyel Martí rendelkezett ennek a nemzetnek a fejlődéséről a kezdetektől, az első telepesek érkezésétől számítva a három évszázaddal későbbi eseményekig.

Az amerikai lakosság, mely kezdettől fogva kisebb önálló településekbe szerveződött, politikai és társadalmi életét illető szokásaiban a függetlenség hagyományát hordozta már a brit uralom idején is. Habár más gyarmatokon nem volt megfelelője a „compact”-nak, vagyis a Mayflower hajó zárandokai által 1620-ban megkötött egyezménynek – melyben a zárandok atyák elkötelezték magukat egy olyan politikai és polgári társadalom létrehozására, amely az egész gyarmat javát szolgáló, mindenki számára jogos és egyenlő törvényekre és rendelkezésekre épül –, mely összegző képet ad arról a szellemről, ami az embrionális állapotú telepekből egy közös, demokratikus alapelv – nevezetesen, hogy a kormány a kormányzattaktól kapja és kizárólag azok egyetértésével gyakorolhatja a hatalmat – érvényesítésével kialakította a tizenhárom gyarmatot. Az amerikai kolóniák története kiemelkedő jelentőséggel bír a demokratikus politikai gondolkodásmód fejlődése tekintetében. Ez a fajta gondolkodásmód a gyarmat-kezdemények növekedésének természetes velejárója volt. Lakóiknak kezdetben nem voltak sem tradícióik, sem absztrakt eszmék. Ellenkezőleg. Megküzdöttek értük és kivívták azokat a jogokat, amelyek az élet természetes szükségleteiből következtek. Ezek a zárandokok – legyenek bár puritánok vagy sem, angolok, hollandok, írek, németek vagy más atyákhoz, nemzethez vagy csoporthoz tartozó személyek – magukkal hozták Amerikába azokat az eszméket, amelyek hazájuk elhagyására kényszerítették őket. Másrészt sokukra hatást gyakoroltak az Angliában feltűnt forradalmi csoportok vagy a 17. század közepén meginduló nagy újító mozgalom eszméi vagy maguk is a mozgalmakhoz tartoztak. Amerika pedig – ahol ismeretlen volt a királyi hatalom korlátozó és megszorító ereje – a nagy anyagi nehézségek ellenére is, amelyekkel megélhetésük biztosításáért szembeülniük kellett, menedéket jelentett számukra. E kolóniák története tehát egy sajátos, nagyon egyedülálló, más térségektől és más gyarmatosító „stílusoktól” gyökeresen eltérő jelenség. Az első

⁸ Martí, José: *Epistolario*. 5. kötet, 141. Martí ott az „Alkotmány centenáriuma” címmel hivatkozik erre a munkájára, de valójában nem ezzel a címmel jelent az meg; nem utal azonban más, a *La Nación* főszerkesztőjéhez küldött írásának pontos címére sem, minthogy olyan sietősen írt beszámolóiról van szó, amely azok közül a munkái közül való, melyeket azokban a pillanatokban írt, amikor Kuba felé indult, hogy a háborúhoz csatlakozzon. O. C. 13. kötet, 315-327.

⁹ O. C. 13. kötet, 315.

¹⁰ O. C. 13. kötet, 315.

tizenhárom állam csírái hasonló egyezmények vagy kereskedelmi társaságok, egyesülések, illetve társulások voltak, s ez a későbbi történeti fejlődést is alapvetően meghatározta.

A fenti szűkre szabott történelmi kitérő szándékunk szerint prologus Martí krónikájához, s az indokolja, hogy ténylegesen is megtalálható Martí írásaiban. Számára egyértelműnek tűnik, hogy az Unió államainak individualista hagyománya több mint száz év eltelte után is az Egyesült Államok bensőjét emésztő tényező. Nem titkolja, hogy ő maga a külső szemlélő szerepét veszi fel, a száműzöttét, akivel maga is azonosul, amikor utalást tesz azokra a „nyomorultakra, akik szabadságra törekszenek, de idegen földön keserűnek érzik azt”.¹¹ Martí pártatlansága, ami írásainak mindvégig egyik meghatározó eleme, különös erőt ad elemzésének, amely a kontrasztokat is bőségesen alkalmazza. Ezek segítségével válaszolja fel ugyanis azt a bizonytalan, ingatag kapcsolatot, ami egy kiemelkedő történelmi pillanat embercinek törekvései és száz év történelmének realitásai között kimutatható. „Az emberek – mondja –, akik még a holtak előtt sem fojtják el ellentéteiket, most megfélemlenek azokról, hogy megemlékezzenek arról a kormányzati formáról, amelynek jó sorukat köszönhetik, s amelyet, történetesen, nem az egoizmus szült, hanem az az isteni öröm, amelyet az emberi lények, megzavarodottan és ijedten ugyan, de akkor éreznek, midőn előbbre jutnak és feláldozzák az egyént.”¹²

Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy az Egyesült Államokban írt újságcikkeinek többsége Latin-Amerikában talált a legnagyobb olvasóközönségre. Ez magyarázza azt, hogy Martí felhasználja az alkalmat „Déli” testvérci hibáinak ostorozására és az általuk „tévedhetetlenek” és tökéletesnek tartott Északi testvércik iránti csodálatuk csillapítására: „Száz évvel ezelőtt az akkori bársonynadrágba, selyemöltönybe és ingnyakkal díszített ujjasba öltözött Philadelphia ugyanazt a dühöt, viszályokat és vitákat élhette át, amit a tudatlan és a túlzott rajongástól szenvedő latinok tudhatnak magukénak fajuk kizárólagos örökségeként.”¹³ Később sokkal világosabban fogalmazza meg ugyanezt a gondolatot: „Új és hivalkodó divat azt a feltevést vallani, hogy az éghajlati viszonyok megváltoztathatják az emberek lényegét, akik azonban mindenütt egyformák. A kukorica ugyanúgy beszél, mint a hús. A szőke ugyanúgy gyűlöl, csal és kérkedik, mint a barna. Az észak-amerikai ugyanúgy rajong, lelkesedik, lázong és dühbe gurul, mint a latin-amerikai.” A végén pedig semmi kétséget nem hagy az intés jellegét illetően: „Látták volna csak őket a Nemzetgyűlésben! Mindegyikük hozott egy-egy tervezetet. Emez demagógnak nevezte amaszt, amaz meg monarchistának emezt.”¹⁴

Martí itt szinte egy valóságos megfigyelő szerepét veszi fel, aki jelen volt az egy évszázaddal azelőtti vitákon, és ennek a módszernek az alkalmazásával olyan leírást nyújt, amely rendkívül életszerű vonásokkal eleveníti fel az Egyesült Államok történetének e nagy horderejű eseményét: „Minden egyes gomblyukra jutott egy ellenséges véleménynyilvánítás a tehetetlen Kongresszus által összehívott gyűlésen, amelynek azt a célt kellett volna szolgálnia, hogy egy valódi hatalommal rendelkező kormány keze alatt egyesítse a tizenhárom egymástól távoli és egymásra féltékeny államot, melyek a saját szuverenitásuk iránt érzett túlzott rajongásuk következtében lázadással vagy éppen közömbösséggel megsemmisítették azokat a nemzeti intézkedéseket, amelyeket hiába hozott meg a Föderáció Kongresszusa, amely az 1781-es törvények következtében nem rendelkezett megfelelő hatalommal javaslatainak végrehajtásához.”¹⁵

A Kongresszus a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetésének, de az Alkotmány elfogadásának pillanatában is igen távol állt attól, hogy egy szilárd testületet alkosson. 1775 óta, összetételének credményeként – (a többséget kereskedők, ügyvédek és orvosok alkották, s mindössze öt földműves volt a tagja) inkább polgári, mint katonai szellemiségű volt, még akkor is,

¹¹ O. C. 13. kötet, 315.

¹² O. C. 13. kötet, 315.

¹³ O. C. 13. kötet, 316.

¹⁴ O. C. 13. kötet, 318.

¹⁵ O. C. 13. kötet, 316.

amikor szembe kellett nézni az Anglia elleni háborúval. S természetesen, mint forradalmi szerv, más szervekkel ellentétben nem egy előzőleg már megalapozott szervezetből fejlődött ki, mint például egy megszervezett adminisztratív testületből, amellyel összeegyeztethette volna saját céljait. A Cromwell-féle forradalomtól vagy a nagy francia forradalomtól eltérően nem rendelkeztek nemzeti hagyománnyal, sem más hivatkozási alappal, amelyhez folyamodhattak volna. Épp ellenkezőleg, mindez még előttük állt: mindezt még meg kellett teremteniük.

A helyzetet súlyosbította, hogy a Kongresszust megosztotta az államok között meglévő féltékenység. A legfontosabb kérdéseket elkerülhetetlenül is a termelők, a kereskedők és az ültetvényesek érdekeit szem előtt tartva tárgyalták. Végül az a helyzet állt elő, hogy nem alakult ki egy domináns csoport, amely valamilyen speciális célt próbált volna elérni, nem született döntő többség egyetlen lényeges kérdést illetően sem, és a Kongresszus egyetlen tagja sem törekedett szélesebb körű hatalomra szert tenni, ami markánsabbá tette volna az Akták, a kongresszusi dokumentumok amúgy bizonytalan körvonalait. Meglepő, hogy a féltékenység és a nehéztelések közepette, melyek az alijában véve bizottságok útján működő Kongresszust jellemezték, a képviselők legalább a legfontosabb ügyben megállapodásra jutottak, mégpedig abban, hogy a hadsereg vezetését a háború folyamán egyetlen tábornokra, George Washingtonra bízzák.

Tíz évvel később, a függetlenség elérése után, amikor a győztes és már szimbólummá vált tábornok még egyszer feltűnik az Unió történelmi színpadán az államok kormányzóihoz intézett Körlevelével, a Kongresszusban még súlyosabb formában mutatkoztak ezek a jelenségek. Ez idő tájt a Kongresszus még nem tett nagy előrelépést. Hatalommal rendelkezett például más országokkal való kereskedelmi megállapodások megkötésére, de nem volt felhatalmazva azok érvényre juttatására az esetlegesen ellenszegülő, a gyakorlatilag független államokként működő államok akaratával szemben.

A háború végét követő időszak egyfelől a tétlenség, bizonyos szempontból viszont a gazdasági újjáépítés időszaka volt. A körülmények – a Konföderáció tagjai között jelentkező különböző irányzatok ellenére is – azon cikkelyek felülvizsgálatára ösztökéltek, amelyeken a nagyon is elavult „unió”-forma alapult. Az államoknál magasabb szintű szerveződést támogató erők felhívása azonban minden alkalommal beütközött legalább egy olyan állam ellenkezésébe, amely készen állt arra, hogy minden áron megvédelmezze „a gyönyörű ékszer, melyet szuverenitása jelent”, ami persze valójában – az ő látásmódjuk szerint – nem volt más, mint az ellenőrzés fenntartása a „purse”, vagyis a saját tőzsde felett.

1776-ban Virginia állam összehívta az annapolisi gyűlést, amely a lehangoló részvétel ellenére – tudniillik mindössze öt állam küldöttje jelent meg a tizenháromból – megnyitotta az utat egy újabb gyűlés előtt, melyet a következő évben rendeztek meg azzal a céllal, hogy a Konföderációs Cikkelyeket felülvizsgálják. Minden államnak be kellett küldenie a Kongresszushoz indítványait és módosítási javaslatait. Martí tömören jellemzi a helyzetet, melyben e nagy horderejű találkozó kezdetét vette: „Nem volt rá mód, hogy az államok tiszteletben tartásák azokat a gyenge törvényeket, amelyeket a Kongresszus azért hozott, hogy egy mindenki számára méltányos kereskedelmi szabályozás segítségével kösse össze a hajdani kolóniákat, melyeket megosztott a féltékenység és a termelés terén kibontakozó rivalizálás. A már iparosodó New England nem engedelmeskedett azoknak a törvényeknek, amelyek a Dél mezőgazdaságát segítették volna. A mezőgazdasági jellegű Dél szabad kereskedelmet akart folytatni Európával a hajózó Kelet kárára, amely viszont magáénak akarta tudni a vízi kereskedelem egészét. Nem volt közös pénz, amit ugyan egyesek szerettek volna, de mások elutasítottak.”¹⁶ Az egoizmus és az előrelátás hiánya, mely a kereskedők és a gazdag rétegek legmegátalkodottabb képviselőit jellemezte, még azoknak az államoknak a küldöttjei körében is jelen volt, amelyek leginkább támogatták egy felsőbb nemzeti szerveződés kialakítását. Martí

¹⁶ O. C. 13. kötet, 316.

ekképp összegzi a jelenséget: „Egymagában egyetlen állam sem lett volna életképes, de hasznavehetetlen szuverenitásuktól megbúvólva megtagadták a létezésükhöz elengedhetetlen unió törvényben rögzített kimondását ... Minden államnak megvolt a saját ura, akinek inkább érdekében állt, hogy vezér lehessen a maga kis fészékében, minthogy másodlagos szereplő legyen egy nagy Köztársaságban.”¹⁷ A spanyol nyelvben egyértelműen indián eredetű „*conuco*” (fészék) szó használata nem hagy kétséget Martí bíráló szándéka felől, azon latin-amerikai kormányok irányába sem, amelyeket saját tapasztalatai alapján személyesen is megismert és megszenvedett.

Martí a képek gyors egymásutánjával ábrázolja a hosszú és elhúzódó, gyakran elhalasztott, majd újra kezdett üléseken folyó, heves vitát. Kiemeli a főbb figurákat és az általuk képviselt álláspontot, valamint ellenfeleiket is, anélkül azonban, hogy szándékosan az egyik vagy a másik irányba térítené ki a mérleg nyelvét. Ezáltal elősegíti, hogy az olvasó maga is részt vehessen az eseményekben és saját megítélése szerint foglalhasson állást. Nem mulasztja el kifejező grafikai ábrázolások felidézését sem: „«Unió vágy halál» hirdette azokban az időkben egy rajz, amelyen 13 részre szabdalt kígyó volt látható.”

De a vita háttérében sokkal több volt, mint maga a szuverenitás kérdése. A hosszú, ingerült és keserves viták főbb megoldandó problémáit a következők alkották: a hatalom megosztása, azaz a végrehajtó, a törvényhozó és a bírói hatalom közti kapcsolatot; egy az állampolgárok vagyonával arányos adózási rendszer kidolgozása; az örökösödési jog egyenlő biztosítása mindenki számára; a nagyobb és kisebb államok közötti arányosság biztosítása minden tekintetben; és mindenképp szociális reformok véghezvitele, amelyek nélkül – ahogy Jefferson citóképpen megállapította – lehetetlen lett volna az ország demokratikus berendezkedése. Martí nem rejti véka alá az ülésekkel kapcsolatos véleményét: „Az a vita, mely természetes volt azok között a politikai feltételek között, amelyek életre hívták, önerejéből életképes gyümölcsöt hozott. Nem kell félni az őszinteségtől, csak az borzalmas, ami rejtve van. [...] A közösség üdvössége kívánja meg ezt a harcot, amely tiszteletre tanít; hiszen ez az a tűz, amely kiforrasztja a jó eszméket és elhamvasztja a hiábavalókat, ez az a szellő, mely éles fénybe helyezi az apostolokat és a gazembereket. E szenvedélyes vitákban az ellenkező érvek összcsimulnak, amint összeütkezésbe kerülnek, a mesterkélt elméletek elpusztulnak a valóságos fényben, a nagyszerű eszmények pedig – melyek biztos alapokon állnak – kigyógyulnak a nekik ellenszegülő érdekekkel.”¹⁸

Alapvető fontosságú az az idézet, amelyet Martí Washington egyik leveléből vesz át, és amelyet egy barátjához intézett a „négy keserves hónap” időszakában: „Mindenki óhajt, mindenki elvár valamit a Konventtől [...], de amíg ilyen nagy hévvel folyik a harc az államok teljes szuverenitásáért, amíg azok lokális látóköre és az egyéni érdek, ami túlságosan is nagy befolyást gyakorol rájuk, nem adja át helyét egy magasabb szintű politikai felfogásnak, addig a különböző államok törvényei között meglévő összeférhetetlenség és a tisztelet hiánya a felsőbb kormányzattal szemben azt a hatalmas országot a gyengeség, a tehetetlenség és a szerencsétlenség állapotában fogja tartani.”¹⁹

Végül megszületik az Egyesült Államok Alkotmánya. Megoldódott – legalábbis papíron – az, aminek elérése nemegyszer lehetetlennek tűnt a viszontagságos folyamat során. Végleg elfogadták az Alkotmányt, amely sok nehézség árán született, és amelynek már voltak előzményei Amerika földjén a Függetlenségi Nyilatkozatban, valamint az e tekintetben legfejlettebb állam, Virginia demokratikus reformjaiban. Olyan dokumentum ez, amelyben kiemelkedő szerepet töltenek be az egyén veleszületett, nélkülözhetetlen és elidegeníthetetlen jogai, melyeket a természeti állapot emberére vonatkozó John Locke-féle tanításokból vezettek le, és egy évszázaddal később a nagy Walt Whitman énekelte meg.

¹⁷ O. C. 13. kötet, 316.

¹⁸ O. C. 13. kötet, 319.

¹⁹ O. C. 13. kötet, 319-320.

A dokumentummal kapcsolatban – amelyből nem hiányoznak a hibák sem – Martí rámutat egy bizonyos fokig mellékesnek tűnő, ám mégis fontos elemre: „végre felfedezték – egy egészen más megközelítésből –, az újonnan alakult sokszínű, ám mégis egyetlen nemzet természetének kettősségében, azt az egyetlen életképes formát, amellyel megőrizhetők azok a leküzdhetetlen és különböző elemek, amelyek ellene szegültek egy letisztultabb unió létrehozásának.”²⁰ És később, még egyszer az ő Amerikájához intézve szavait megállapítja, hogy „az amerikai Alkotmány [...] megmutatja a népeknek, hogy csak azok a kormányzati formák verhetnek gyökeret, amelyek a népből születnek”.²¹

Martí idézi Washingtonot, abban a pillanatban, amikor az mint küldött elsőként szentesítette aláírásával az okiratot: „Nem hittem – mondta az akkor –, hogy vér nélkül jutunk majd el ideig”.²²

A dokumentum hibái közül, melyeket Martí egy másik munkájában taglal, kiemeli a következőt: „Ennek az országnak az Alkotmánya az credendó bűn bélyegét viselte magán: ki-egyeztet egy faj rabszolgaságával”.²³ „Az igazság nem késhet – fejtí ki azonban –, és aki beteljesülését késlelteti, maga ellen fordítja azt”.²⁴ A vérontást, amely az Alkotmány megfogalmazásának időszakában, jóllehet éppen a viták közvetlen következményeként megszűnt, csak időlegesen elodázott jelenségnek tekinti. „De a hatalmas háború – írja –, amely háromnegyed évszázaddal később végül elkerülhetetlen volt ahhoz, hogy eldöntsék a perlekedést a rivális szekciók között; a háború, amely kevésbé véres, de végeredményeit tekintve ugyanolyan volt, mintha az Unió születésekor tört volna ki, megmutatja: ha meg is lehet alkudni a bizalmatlansággal, a göggel és az érdekekkel, nincs olyan kiváló és a történelem által is jóváhagyott egyezés, amely megcsönkítaná vagy megtörné az ember emberi mivoltát.”²⁵

Ezt 1887-ben mondja Martí, amikor még – ki kételkedne ebben – érzékelhetőek voltak a csaták utórezgései, amelyeket a rabszolgaellenes Észak Uniójának és a Konföderált és jogtalan ügyért harcoló Dél hadseregei vívtak egymással. Igaz, eltörölték a rabszolgaságot, de még hosszú út állt előttük a már elért polgári jogok törvényes elismeréséig, melyre csaknem egy újabb évszázad elteltével került majd sor.

Martínak még később is akadt mondanivalója azon tizenhárom amerikai kolónia sorsáról, amelyek az Atlanti-óceán innenső oldaláról nézve az Újvilág első olyan polgári társadalmait alkották, amelyeket „másoknak”, különbözőknek tartottak az európai hasonló társadalmakhoz viszonyítva; és amelyek elsőként és minden joggal használták az „amerikai” szót. Egy hét évvel későbbi írásában, *Az Igazság az Egyesült Államokról* címűben, mely egy 1894-ben megkezdett sorozat részét alkotja, ezt írja: „Sötét tudatlanság, gyermeteg és bűnös könnyelműség az Egyesült Államokról, egy vagy több vidékének valóságos vagy látszólagos eredményeiről mint egész és egységes nemzetről beszélni, amely mindenütt ugyanazzal a szabadsággal és eredményekkel rendelkezik: az ilyen Egyesült Államok illúzió vagy áltatás. [...] A becsületes embernek éppen azt kell észrevennie, hogy három századnyi közös élet, illetve egy századnyi politikai tevékenység során azok a származásukat és törekvéseiket tekintve különböző elemek, amelyekből létrehozták az Egyesült Államokat, nem tudtak egybeolvadni, sőt az erőszakos egység fokozza és kielezi eredeti nézeteltéréseiket, és ezt a természetellenes egysülést durva, erőszakos hódítással változtatja.”²⁶ Majd így folytatja: „De nem jósol, hanem az igazságot állapítja meg az, aki észreveszi, hogy az Egyesült Államokban az egysülés feltételei, ahelyett, hogy fokozódnának, gyengülnek; az emberiség problémái ahe-

²⁰ O. C. 13. kötet, 320.

²¹ O. C. 13. kötet, 325.

²² O. C. 13. kötet, 325.

²³ O. C. 10. kötet, 93.

²⁴ O. C. 13. kötet, 20.

²⁵ O. C. 13. kötet, 320.

²⁶ O. C. 13. kötet, 320. Szil Péter fordítása. José Martí: A mi Amerikánk. Válogatott írások. Budapest, Európa Kiadó, 1973. 334-335. (a továbbiakban: Szil)

lyett, hogy megoldódnának, nőttön-nőnek; a különböző vidékek ahelyett, hogy összeolvadnának, megosztják és elmérgesítik a nemzeti politikát; a demokrácia ahelyett, hogy megcrósodna és megszabadulna a monarchiákra jellemző gyűlölettel és nyomortól, egyre bomlik és csökken, a gyűlölet és a nyomor pedig fenyegetően újjászületik.²⁷

Miután Martí lezárja az Alkotmány sok vajúdással járó megszületésének elbeszélését, az 1887-es megemlékező ünnepségekről készít gyors összefoglalót, amikor is az Unió zászlója harmincnegyzet csillagot számol. A hangneme megváltozik; a szerző kívül helyezkedik, és a végeláthatatlan felvonuláshoz megfelelőbb stílust választva vonja le mesterien a következtetést: „És üresen zárta a felvonulást Washington aranyozott hintaja, mert senki sincs, aki jogosan elfoglalhatná azt.”²⁸

Fordította: Panyi Krisztina

²⁷ O. C. 28. kötet, 290-294. Szil 334-335.

²⁸ O. C. 13. kötet, 327.